

ВИЩА ШКОЛА ТА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ЮРИСТІВ

УДК 340.1

*I. М. Шаркова**,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії права,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ В АНТИЧНІЙ ОСВІТЯНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ: «ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ» ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена історичним і методологічним проблемам юридичної освіти. Досліджено актуальність цієї проблеми та основні джерела її подальшого вивчення. Здійснений аналіз дозволяє дійти висновку про те, що римська правова освіта має вважатися аксіологічною моделлю європейської правової культури. Положення цієї статті мають бути взяті за основу при реформуванні правової освіти в Україні.

Ключові слова: римське право, римська правова освіта, європейська правова культура, моральні цінності, природне право.

Статья посвящена историческим и методологическим проблемам юридического образования. Исследована актуальность этой проблемы и основные источники дальнейшего изучения. Проведенный анализ позволяет сделать вывод о том, что римское правовое образование должно считаться аксиологической моделью европейской правовой культуры. Положения настоящей статьи должны быть взяты за основу при реформировании правового образования в Украине.

Ключевые слова: римское право, римское правовое образование, европейская правовая культура, нравственные ценности, естественное право.

The paper deals with the historical and methodological problems of scientific research of the legal education. The relevance of the problem and the main sources of further research are investigated. This analysis allows us to make a conclusion that Roman legal education is considered to be a axiological model of European legal culture. The results of the

* Sharkova I.N., Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor (Docent), Associate Professor of the Theory and History of Law Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

FUNDAMENTAL VALUES IN ANCIENT TRADITION OF EDUCATION:
EUROPEANIZATION OF LEGAL EDUCATION IN UKRAINE

present paper can be used to justification of the concept of the reform of legal education in Ukraine.

Key words: Roman law, Roman legal education, European legal culture, moral values, natural law.

Постановка проблеми. У розділі другому оновленого Порядку денного асоціації між Україною та ЄС підкреслюється, що «Цей Порядок денний асоціації є основним механізмом моніторингу та оцінювання прогресу України..., особливо що стосується досягнень України у гарантуванні *поваги до спільних цінностей* та прогресу у досягненні відповідності з ЄС у політичній, економічній та *правовій сферах* [виділено автором статті]» [1]. Отже, у цьому контексті знов актуалізується питання з'ясування загальних морально-правових цінностей, на яких ґрунтується європейська юридична традиція і, відповідно, засади навчання та виховання корпорації правників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характерною рисою проблеми, що досліджується, є те, що соціокультурним і зокрема аксіологічним її аспектам у радянські часи в умовах панування матеріалістичного методу, належної уваги не приділялося. З певними застереженнями як виняток можна зазначити працю Г. Є. Жураковського, яка в історії педагогіки вважається класичною [2]. Тому основні джерела для сучасних розробок можна знайти або серед робіт, написаних у дореволюційний період [3], або в пострадянській (Ю. А. Задорожний, В. О. Томсінов). Інша ситуація спостерігається у західній юриспруденції, де цьому питанню приділяли значну увагу дослідники Йоганн Людвіг Уссінг, Джон Вутс, Антон-Герман Крауст. Однак основні зусилля застосування аксіологічного методу в історико-правовій науці в основному датуються першою половиною минулого століття. Тому в нових умовах європейської інтеграції проблема зближення національних культурно-правових традицій на основі загальноєвропейських цінностей набуває особливого значення.

Постановка завдання. Метою цієї статті є виявлення саме тих морально-правових цінностей, які були у підґрунті класичної юридичної освіти та найбільш поширених способів виховання на них майбутніх юристів у Давньому Римі для з'ясування загальноєвропейських засад сучасної правової культури.

Основні результати дослідження. Для забезпечення історичної конкретності необхідно зазначити, що «класичною» вважа-

ється саме римська юриспруденція I–II століть н. е. Це логічно, бо в цей період було встановлено взірець і правило (*metron* і *kanon*) для цілих генерацій юристів. У ці часи були сформовані юридичні школи сабініанців і прокуліанців. Найбільшою мірою вплинув на формування давньоримської юридичної дидактики глава прокуліанської школи права Марк Антістій Лабеон. За словами його антагоніста глави сабініанців Гая Атея Капітона, цей класик юриспруденції характеризувався як «надмірний і навіть жорсткий прихильник республіканського права і свободи». З початком правління Гая Аврелія Валерія Діоклетіана настає «епоха анонімних юристів», яка триває довгих три століття римської історії і для якої був характерним у прямому сенсі «безликий характер правотворчості» [4, с. 101]. У посткласичну епоху, початок якої знаменує компіляція Юстиніана, відбувається догматизація класичного римського права, що унеможливило появу нових правових ідей. Саме тому історичні рамки даного дослідження мають бути обмежені I ст. до н.е. – II ст. н. е. і для реконструкції системи морально-правових цінностей Стародавнього Риму необхідно базуватися переважно на матеріалах, що датуються саме цим періодом римської історії.

Загальноновизнано, що римське право – це перша в історії класична правова система, яка ґрунтувалася на ідеалах природного права (*ius naturale*), про що свідчить відома максима: *Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit* (Ulp. D. 1. 1. 3) [5, с. 82–83]. Саме це дає підстави визнати, що найвищу сходинку в ієрархії морально-правових цінностей стародавніх римлян посідав саме ідеал *природної справедливості: id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale* (Paul. D. 1. 1. 11) [5, с. 82–83]. Не дивно, що саме «природність» визначалася найістотнішим критерієм не тільки правопорядку, а й усієї давньоримської культури, у тому числі й освіти. Так, Марк Тулій Цицерон у своїй «Промові на захист поета Архія» закликає: «Природні якості без освіти вели до слави частіше, ніж освіта без природних якостей» [6, с. 37].

На відміну від морально-правових концепцій Стародавнього Сходу ця ідея Найвищої Справедливості визнавалася найбільш благою саме через те, що засновувалася не на свавіллі верховного правителя, а на *naturalis ratio* [7, с. 30]. Суто державно-владні критерії та аргументи мислення (*civilis ratio*) не могли спростувати приписів природного розуму. Вбачалося, що «*Civilis ratio naturalia iura corremperere non potest*» (Gai D. 4. 5. 8) [5, с. 502–

503]. Проте історична традиція віддає пріоритет осмислення та запровадження цієї суто *європейської раціоналістичної традиції праворозуміння* не Стародавньому Риму, а Греції. Саме в надрах еллінської культури виникла концепція Логосу (λόγος) як «істинного судження». До римської юридичної освіти було інкорпоровано не прийоми майстрів «мистецтва слів» (τέχνη λόγων) – професійних філологів, риторів і діалектиків, – чільне місце в системі підготовки римських юристів займала Логіка Аристотеля як найміцніша зброя викриття інтелектуальних зловживань з боку софістів, скептично налаштованих щодо визнання самого існування об'єктивної істини (Λόγος – Ratio).

Таким чином сформувалася суто європейська стильова особливість юридичної техніки – традиція доказування не лише на основі об'єктивних критеріїв істинності, а й через побудову умовиводів у повній відповідності з законами формальної логіки, з яких, власне, й складається процедура доказування. Відповідно викладання логічних дисциплін стало класичним для традиції європейської юридичної освіти і досить аргументовано доведено, що й сама формальна логіка була розроблена з метою вирішення проблем юридичної практики і може бути визнана «ексклюзивно-правовим» методом [8, с. 112]. Однак, обмін думками на сучасних міжнародних форумах свідчить, що стійким і досить небезпечним трендом стає поступова дераціоналізація, притаманна постмодерністській парадигмі культури та зокрема побудованій на ній сучасній юридичній освіті [9, с. 110–113]. Руйнівним щодо самих фундаментальних засад юридичної освіти є виключення з навчальних планів підготовки бакалаврів права формальної логіки, багатовіковий досвід викладання якої юристам свідчить, що ця дисципліна має переважно не теоретичну, а практичну спрямованість [10, с. 143–144].

Операціоналізація раціональної справедливості на основі Λόγος-Ratio стародавніми римлянами здійснювалася інакше, ніж еллінами. *Naturalis ratio* як найвищий «сене належного і неналежного» стародавні римляни безпосередньо розуміли за допомогою «природної розсудливості» (*naturaliter intellegenda*) (Tryph. D. 12. 6. 64) [11, с. 134–13]. Ця ціннісна орієнтація, що реалізовувалася на індивідуальному рівні мислення, урівноважувалася настановою гуманізму, яка була з давніх часів притаманна громадській свідомості стародавніх римлян [12, с. 56]. Римсько-правова доктрина, чітко відмежовуючи людське право (*humani iuris*) від

божого (*divini iuris*), ніколи не заперечувала їх культурно-правової єдності. Так, найбільш репрезентований у Дигестах (Пандектах) Юстиніана римський юрист Доміцій Ульпіан (*Domitius Ulpianus*; роки життя: 170–228 н. е.) стосовно римських юристів гордо проголошував: «Заслужено нас назвали жерцями (*sacerdotes*)...» (Ulp. D. 1. 1. 1. 1) [5, с. 82–83]. Він сам же пояснював це таким чином: «*Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia* – юриспруденція це пізнання божих і людських справ» (Ulp. D. 1. 1. 10. 2) [5, с. 86–87].

Отже, система юридичного виховання та навчання передбачала технологію системного занурення майбутнього юриста до соціокультурного середовища, упорядкованого відповідними цінностями, до яких, окрім *aequitas naturalis*, *naturalis ratio*, *sensus communis*, *humanitas* і *benignitas*, *fides*, необхідно додати добрі звичаї (*bonimores*), злагоду (*concordia*), доблесті (*virtus*) та багато інших, які усі разом утворюють дух справедливості (*iustitia*). Докладний розгляд усієї сукупності морально-правових приписів явно виходить за межі формату наукової статті. Тому увагу звернемо на те, якими дидактичними прийомами забезпечувалося засвоєння цих цінностей.

У зв'язку з цим варто порівняти латинські варіанти вербалізації освіти та освіченості в античній латині. Для цього пропонується до апробації гіпотеза про те, що найбільш близьким до сучасного розуміння освіти є латинський термін *figuratio* або *figulatio*, який близький до прикметників *figurō* (образ, вид, зовнішність), що пов'язаний з дієсловом *figurare* (утворювати, зображати, оформлювати, робити вигляд) [13, с. 193] та *figūra* (вид, образ, зображення, щось таке, що виліплене, праобраз, філософська ідея) що пов'язане з *ingere* (гладити, ліпити, формувати) [14, с. 458].

Латинська семантика цих слів і нині працює у європейській культурі. У сучасному мистецтвознавстві *figuratio* – це включення у тканину художнього твору різних інших фігур (стилістичних оборотів та образів) або взагалі будь-яке образне зображення [15]. Так само й майбутній римський юрист у процесі навчання та виховання мав сформувати цілісний образ своєї свідомості через адаптацію до неї («засвоєння») інших смислів і всієї сукупності суспільно значущих цінностей. Звичайно, надання освіти виглядало як набуття певною особою зовнішності (*figuro naturalis*), що відповідає іміджу гідного члена римської громади. Однак особа

могла вважатися освіченою за умови, що вона була *politus* або *expolitus* (полірована, шліфувана). Щодо людини це означало, що вона, подібно до каменю, що обробляється, повинна пройти певну процедуру соціалізації, за результатами якої вона відповідає системі цінностей свого *polis*. Іноді у значенні освіти вживалося поняття *eruditio*, пов'язане з *ērudīre* «просвітлювати, навчати», що походить від *ex* «з, ззовні» та праіндоєвр. **eghs* «поза», + *rudis* «необроблений, грубий» [16]. Так, Марк Тулій Цицерон досить активно використовував поняття *vir eruditus* у значенні «освічений муж» [17]. Здається, що термін *eruditio* вживався переважно для актуалізації когнітивної складової освіти у значенні «навчання». Якщо виникала необхідність наголосити на «вихованні», то досить ймовірно перевага віддавалася поняттю *educatio*, що походить від лат. *educare* (виводити, виховувати, вирощувати), і далі від *ex* «з, ззовні» та праіндоєвр. **eghs* «поза», + *dūsege* «водити, вести», що походить від праіндоєвр. **deuk* «вести» [16].

Стосовно найефективніших способів «шліфування» майбутніх юристів у Стародавньому Римі необхідно зауважити, що давньоримська педагогіка використовувала широке розмаїття образних «фігуральних» форм і методів. Наприклад елемент рутинного зубріння завжди був складовою будь-якого навчання, особливо в юридичній діяльності, яка вимагає абсолютної точності формулювань. За відсутності друкованих довідкових засобів та Інтернету було просто необхідно вивчати напам'ять відповідні правові норми та юридичні конструкції. Так, Марк Тулій Цицерон згадує: «Адже ми... ще з дитинства вивчалися вимовляти норму «Якщо викликають до суду ...» та інші того ж роду закони» (*Cic. de rep.* 2.4.9) [18, с. 43]. Однак він же уточнює дидактичний прийом, за допомогою якого досить часто відбувалося таке заучування: «Адже в дитинстві ми вивчали XII таблиць як обов'язкову пісню ...» (*Cic. De leg.* 2.59) [19]. Це свідчить про те, що стародавні римляни активно запозичували в еллінів естетичні методи образної мнемоністики. Давньоримський письменник і філософ-софіст Клавдій Еліан: «На острові Крит (...) належало заучувати закони разом з певною мелодією, щоб завдяки музиці легше запам'ятовувалися слова, і, переступивши якусь заборону, не можна було відговоритися незнанням» [20, с. 26].

Отже, найголовнішим методичним трендом давньоримської дидактики при підготовці юристів слід визнати, що функціональ-

ну роль професіограми виконувала ієрархія морально-правових цінностей. Саме тому прагматично мислячі римляни для підготовки висококваліфікованих правників не обмежувалися зубрінням тогочасних нормативно-правових актів та звичаїв і змушені були реалізовувати настанову великого кініка філософа Антисфена, який стверджував: «Начало освіти полягає в дослідженні слів» [21, с. 89]. Саме тому римська юридична освіта активно запозичувала велике надбання давньогрецької культури і передусім, філософію, поетику, логіку риторику та ораторське мистецтво і визнавала ці дисципліни не лише професійно важливими, а провідними в процесі формування особистості юриста.

Висновки і перспективи подальших досліджень

1. Аналіз античних першоджерел переконливо демонструє, що юридична освіта у Стародавній Елладі та Римі ніколи не зводилася до масованого інформування, простого механічного запам'ятовування окремих правових норм та формального тестування. Освіченість особистості правника завжди передбачала достатній рівень вихованості майбутніх фахівців з «мистецтва добра і справедливості» на певній ієрархії соціально значущих цінностей, до яких передусім належали: *naturalis* і *naturalis ratio*, *sensus communi*; *humanitas* та *benignitas*;, *bona*, *fides* тощо.

2. Витоки європейської традиції юридичної освіти наочно демонструють, що морально-психологічна складова юридичної освіти мала не факультативний додаток до масиву відповідних знань і навичок, забезпечуючи «показну ерудованість». Юридична «елегантність» мислення забезпечувалася через засвоєння таких предметів, які нині належать до циклу соціально-гуманітарних дисциплін (передусім логіка та риторика) переважно практичного спрямування.

3. Без повернення до циклу професійної підготовки таких фундаментальних для формування класичного типу юридичної освіти дисциплін, як формальна логіка та судова риторика, підвищення ролі інших соціально-гуманітарних наук, неможливо вести мову про формування відповідного юридичного менталітету, заснованого на загальноєвропейських морально-правових цінностях.

Список використаних джерел

1. Annex: EU-Ukraine Association Agenda to prepare and facilitate the implementation of the Association Agreement [Електронний ресурс] Режим доступу <<http://www.snrc.gov.ua/nuclear/doccatalog/document?id=325656>>.

2. Жураковский Г. Е. Очерки по истории античной педагогики / Под ред. и со вступит. стат. И. Ф. Сवादковского; Акад. пед. наук РСФСР. – [2-е изд.]. – М. Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1963. – 509, [1] с.

3. Иванов Б. П. Преподавание права в Древнем Риме: Очерк по истории римской юриспруденции / Б. П. Иванов – Казань: Типо-литография Императ. Унив-та, 1913. – 31 с.

4. Гарсиа Гарридо М. Х. Римское частное право: казусы, иски, институты / Мануель Гарридо : пер. с испанского ; отв. ред. Л. Л. Кофанов. – М. : Статут, 2005. – 812 с.

5. Дигесты Юстиниана : [в 7 т.] / Перевод с латинского ; Отв. ред. Л. Л. Кофанов. – М. : Статут, 2002. – Т. I. – 584 с.

6. Цицерон, Марк Туллий. Речи: В 2 т. / Марк Туллий Цицерон; [Пер. с латин. В. О. Горенштейн]; Изд. подгот. В. О. Горенштейн, М. Е. Грабарь-Пассек; [Рос. АН]. – Репринт. воспроизвед. текста изд. 1962 г. Т. 2: Годы 62–43 до н.э. – М. : Наука, 1993. – 397 с.

7. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права : учебник / Чезаре Санфилиппо ; под ред. Д. В. Дождева. – М. : БЕК, 2002. – 400 с.

8. Stelmach J., Brozek V. Methods of Legal Reasoning / Jerzy Stelmach, Bartosz Brozek // Law and Philosophy Library. – Springer, The Netherland, 2006. – Vol. 78. – 236 p. – P. 112.

9. Щербина О. Проблеми викладання логіки та дисциплін логічного циклу. IV Міжнародна науково-практична конференція / Олена Щербина, Віталій Гаджиев // Філософська думка. – 2010. – № 5. – С. 110–113.

10. Щербина О. Ю. Розгляд методологічної функції аргументації в юридичних міркуваннях у спецкурсі «логіка та право» / О. Ю. Щербина // VI Міжнародна науково – практична конференція «Проблеми викладання логіки та перспективи її розвитку», 15–16 трав . 2014 р. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – С. 143–144.

11. Дигесты Юстиниана / Пер. з лат. Відп. ред. Л. Л. Кофанов. – М. : Статут, 2003. – Т. III. – 780 с.

12. Римское право : понятия, термины, определения / Милан Бартошек ; [пер. с чешск. Ю. В. Пресняков]. — М. : Юридическая литература, 1989. — 448 с.

13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. : Пер. с нем. = Russisches etymologisches Wörterbuch / Макс Фасмер, перевод и дополнения О. Н. Трубачёва. – 4-е изд., стереотип. – М. : Астрель – АСТ, 2004. – Т. 4. – 860 с.

14. *Цыганенко Г.П.* Этимологический словарь русского языка : Более 5 000 слов / Галина Павловна Цыганенко. – 2 –е изд., перераб. и доп. – К. : Рад. шк., 1989. – 511 с.

15. *Ефремова Т. Ф.* Новый словарь русского языка: Толково-словообразовательный: Св. 136000 слов. ст., ок. 250000 семант. ед.: В 2 т. / Татьяна Федоровна Ефремова – М.: Русский язык, 2000. – Т. 2: П–Я. – 1084 с.

16. Свободная энциклопедия. Викисловарь. Многоязычный открытый словарь. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wiktionary.org/wiki/Svobodnaya_entsiklopediya.

17. Cicero M. T. De finibus bonorum et malorum. Liber Primus. / Marcus Tullius Cicero // The Classics Page. Latin Texts. The Latin Library. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/fin1.shtml>

18. *Кофанов Л. Л.* Возникновение и развитие римского права в VIII–V вв. до н. э.: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Леонид Львович Кофанов. – М., 2003. – 370 с.

19. Cicero M. T. De Legibus. Liber Secundus. / Marcus Tullius Cicero // The Classics Page. Latin Texts. The Latin Library. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg2.shtml>.

20. *Элиан К.* Пестрые рассказы / Клавдий Элиан ; пер. с древнегреч., примеч. и указ. С. В. Поляковой ; Акад. наук СССР. – М. ; Л. : Изд-во Акад. наук СССР, [Ленингр. отд-ние], 1963. – 186 с. (Литературные памятники)

21. Антология кинизма : Антисфен. Диоген. Кратет. Керкид. Дион : [переводы] / [Антисфен и др. ; ред. А. А. Тахо-Годи ; подгот. изд. и предисл. И. М. Нахов] ; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М. : Наука, 1996. – 335 с.

References:

1. Annex: EU-Ukraine Association Agenda to prepare and facilitate the implementation of the Association Agreement Retrieved from <http://www.snrc.gov.ua/nuclear/doccatalog/document?id=325656>>.

2. Zhurakovskiy G. E. Essays on the history of ancient pedagogy / Pod red. i so vstupidit. stat. I. F. Svadkovskogo; Akad. ped. nauk RSFSR. – М. : Izd-vo Akad. ped. nauk RSFSR, 1963. – 509, [1] s. [in Russian].

3. Ivanov B. P. Teaching Law in Ancient Rome: An Essay on the History of Roman jurisprudence / B. Ivanov – Kazan: Tipo-lithography imperative. Univ Press, 1913 –31 p. [in Russian]

4. Garsia Garrido M. H. Roman private law: incidents, lawsuits, institutions / Manuel Garrido : per. s ispanskogo ; otv. red. L. L. Kofanov. – M. : Statut, 2005. – 812 s. [in Russian].
5. Digesty Justinian: [In 7 t.] / Perevod s latinskogo ; Otv. red. L. L. Kofanov. – M. : Statut, 2002.– T. I. – 584 s. [in Russian]
6. Cicero, Marcus Tullius. Speeches: In 2 t./ Mark Tulliy Tsitseron; [Per.s latin.V.O.Gorenshteyn];Izd.podgot.V.O.Gorenshteyn,M.E.Grabar-Passek;[Ros.AN]. – Reprint.vosproizved.teksta izd.1962g. T.2: Godyi 62–43do n.e. M. : Nauka, 1993. – 397 s. [in Russian]
7. Sanfilippo Ch. Kurs rimskogo chastnogo prava : uchebnik / Chezare Sanfilippo ; pod red. D. V. Dozhdeva. – M. : BEK, 2002. – 400 s. [in Russian]
8. Stelmach J., Brozek B. Methods of Legal Reasoning / Jerzy Stelmach, Bartosz Brozek // Law and Philosophy Library. – Springer, The Netherland, 2006. – Vol. 78. – 236 p. – P . 112
9. Scherbina O Problems of teaching logic and disciplines of the logic cycle IV Mizhnarodna naukovopraktichna konferentsiya / Olena Scherbina, Vitaly GadzhiEv // Filosofska dumka, 2010, No 5. – S. 110–113.
10. Scherbina O . Yu . Review of methodological function arguments in the legal reasoning of course «logic and law»/ O . Yu . Scherbina // VI Mizhnarodna naukovopraktichna konferentsiya «Problemi vikladannya logiki ta perspektivi Yiyi rozvitku», 15–16 trav . 2014 r . :– K . : Vidavnichopolgrafichniy tsentr «KiYivskiy unIversitet», 2014. – S. 143–144.
11. Digesty Justinian / Per. z lat. Vldp. red. L. L. Kofanov. – M. : Statut, 2003. – T. III.– 780 s. [in Russian]
12. Roman law: concepts, terms, definitions / Milan Bartoshek ; [per. s cheshsk. Yu. V. Presnyakov]. [in Russian]
13. Fasmer M. The etymological dictionary of the Russian language: In 4 t. : Per. s nem. = Russisches etymologisches /Maks Fasmer, perevod i dopolneniya O. N. TrubachYova. – 4-e izd., stereotip. – M. : Astrel – AST, 2004. – T. 4. – 860 s.
14. Tsyiganenko G.P. The etymological dictionary of the Russian language: more than 5,000 words.More than 5,000 words / Galina Pavlovna Tsyiganenko. – 2 –e izd., pererab. I dop. – K. : Rad. shk., 1989. – 511 s. [in Russian]
15. Efremova T. F New dictionary of Russian: Think-word-forming: St. 136,000 words. Art., approx. 250000 sem. Unit. In 2 t./ Tatyana Fedorovna Efremova – M.: Russkiy yazyk, 2000. – T. 2: P–Ya. 1084 s. [in Russian]
16. Wiktionary, the free dictionary [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa : <https://ru.wiktionary.org/wiki/>

17. Cicero M. T. De finibus bonorum et malorum. Liber Primus. / Marcus Tullius Cicero // The Classics Page. Latin Texts. The Latin Library. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/fin1.shtml>

18. Kofanov L. L. The emergence and development of Roman law in the VIII-V centuries. until e: diss. ... doctor lawyer. Sciences: 12.00.01 / Leonid Lvovich Kofanov. – M., 2003.– 370 s. [in Russian]

19. Cicero M. T. De Legibus. Liber Secundus. / Marcus Tullius Cicero // The Classics Page. Latin Texts. The Latin Library. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg2.shtml>.

20. Elian K.. Passionate stories / Klavdiy Elian ; per. s drevnegrech., primech. i ukaz. S. V. Polyakovoy ; Akad. nauk SSSR. – M. ; L. : Izd-vo Akad. nauk SSSR, [Leningr. otd-nie], 1963. – 186 s. (Literaturnyye pamyatniki). [in Russian]

21. Anthology of kinism: Antisphen. Diogene. Crete. Corcid. Dion.: [translations] / [Antisfen i dr. ; red. A. A. Taho-Godi ; podgot. izd. i predisl. I. M. Nahov] ; Ros. akad. nauk, In-t filosofii. – M. : Nauka, 1996. – 335 s. [in Russian].

УДК 378.4(477):342.733

В.М. Уложенко *,
старший викладач кафедри фінансового права
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено окремі аспекти правового статусу закладів вищої освіти, надано порівняльну характеристику норм Закону України «Про вищу освіту» 2002 р., Закону України «Про вищу освіту» 2014 р. та змін до Закону України «Про вищу освіту» на підставі Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.

* Ulozhenko V.M., Senior Lecturer of the Financial Law Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

LEGAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF THE NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEMS